

C-UPPSATS

Språkpolitisk förändring i Tornedalen efter 1968

Med avseende på skolväsendet

MATILDA ROVA

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

HISTORIA

Vetenskaplig handledare: Lars Elenius

SAMMANFATTNING

Uppsatsens syfte är att utreda vad som hänt med utvecklingen inom Tornedalens skolväsende vad gäller språkfrågan efter det att en utredning på uppdrag av Skolöverstyrelsen 1968 färdigställts, fram till starten av Pello kultur- och språkskola hösten 2003. Metoden var att analysera utredningar, lagar, förordningar samt projektplanen för Pello kultur- och språkskola. Resultatet visar en utvecklingen för bevarande, uppmuntran och stöd för Tornedalens språk, meänkieli och svenska. Pello kultur- och språkskola är det senaste i denna utvecklingsfas. I skolan finns Tornedalens språk ständigt runt eleverna eftersom finska och svenska elever samt lärare blandas i en för språket positiv miljö. Tornedalens kultur och historia är en viktig del i undervisningen. Skolan är ett sätt att återuppbygga det som tidigare motarbetats via försvenskningen och ett sätt att överleva hotande nedläggningar, samt fungera som modell för gränsöverskridande samarbete inom skolväsendet. Detta har möjliggjorts via EU då skolan är ett EU-projekt åren 2003-2006.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING

Kapitel 1 INLEDNING	1
1.1 Varför vill jag arbeta med detta?	2
1.2 Syfte och frågeställningar	2
1.3 Metod och avgränsningar	3
Kapitel 2 BAKGRUND	4
2.1 Försvenskningen, varför?	4
2.2 Språket och undervisningen historiskt fram till 1960-talet	5
Kapitel 3 TEORIRAM	8
3.1 Skolan som medel vid försvenskningen	8
3.2 Hemspråksundervisningens betydelse	12
Kapitel 4 UTREDNINGEN 1967	12
4.1 Varför ett behov av en utredning?	12
4.2 Hur är utredningen gjord?	14
4.3 Vad visar utredningen?	15
4.3.1 Tvåspråkighet och skolan	15
4.4 Resultatet ledde till följande anvisningar / råd?	17
Kapitel 5 LAGAR OCH FÖRORDNINGAR EFTER 1968	19
5.1 Nationella minoriteter i Sverige	19
5.2 Förordning för den tornedalska skolan	21
5.2.1 Läromedel	21
5.2.2 Uppmuntran och stöd.....	22
Kapitel 6 PELLO KULTUR- OCH SPRÅKSKOLA	26
6.1 Varför denna skola?	26
6.1.1 Hjälpen från EU.....	27
6.2 Mål och metoder	28
Kapitel 7 RESULTAT OCH DISKUSSION	30
7.1 Resultat	30
7.2 Diskussion	31
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33
BILAGA 1-7	

Kapitel 1

INLEDNING

Hösten 2003 startade en kultur- och språkskola med syfte att bevara tvåspråkigheten och öka samarbetet med Finland i Tornedalen. Skolan finns i byn Pello i Övertorneå kommun vid Torneälv. Det har dock inte alltid varit självklart att starta ett projekt liknande kultur- och språkskolan i Pello. Orsakerna till svårigheterna kan sägas börja 1809 då Sverige skiljdes från Finland som tillhört dem i cirka 600 år. En ny gräns skulle dras och genom freden i Fredrikshamn i september 1809 fastställdes gränsen till Torneälv i Tornedalen. Ett folk som tidigare tillhört samma land skulle nu delas i svenskar och finländare. För de båda rikena blev det viktigt att skapa en mental gräns hos befolkningen. Det var upp till vardera landet att få folket på sin sida om gränsen att bli lojala mot hemlandet och här ingick försvenskningsspolitiken som tillämpades på många sätt. Språket och därmed skolan var en av de viktigaste faktorerna inom försvenskningsspolitiken. Med sin historiska bakgrund och närhet till Finland har Tornedalen trots allt förblivit tvåspråkigt. För många barn kunde skolgången till en början bli svår p.g.a. att de inte förstod språket. Om eleverna inte kunde svenska blev all undervisning som skedde på det svenska språket lidande så länge eleverna hade svårigheter med det svenska språket (Hansegård. 1974, s 44f, 115-117). Detta visade sig bl.a. i standardproven från 1963 och Länskolnämnden i Norrbottens egna mätningar, vilka tydligt visade att resultaten i Tornedalen var sämre än i övriga landet (Kenttä och Weinz. 1968, s 31). På gymnasiet upplevde majoriteten av eleverna inga svårigheter p.g.a. språket. Det förklarades med att de var en grupp som frivilligt fortsatt sina studier då de ansåg sig klara av det (Kenttä och Weinz. 1968, s 36). Språkfrågan har berörts i olika sammanhang även före 1960-talet, men det har inte skett några praktiska konsekvenser av det (Johansson. 1990, s 14). Idag förstår de flesta barnen i Tornedalen svenska när de börjar skolan och en del kan inte finska överhuvudtaget. Det fanns dock fortfarande problem under 1950- och 1960-talet till följd av att många barn talade finska i en svensk skola. Intresset för språkfrågorna och eventuella förändringsbehov under 1950- och 1960-talet kan ses såväl nationellt som internationellt. Internationella exempel är UNESCO:s expertmöten 1951 och 1962. Nationellt exempel är Ragnar Lassinantti, riksdagsman och sedermera landshövding – själv uppväxt i Tornedalen. Som följd av påtryckningar från personal inom skolan samt internationella expertmöten (se vidare kapitel 4.1) och ökat intresse under 1950- och 1960 tal för

minoritetsspråk, tvåspråkiga barn och deras problem i skolan tillsatte skolöverstyrelsen en utredning 1967. Utredningen skulle klarlägga vilka förändringar som behövdes inom lärarutbildningen för att bättre tillgodose den finsktalande befolkningens behov i Tornedalen. Utredningen behandlade barnens skolgång och därför spelade barnens åsikter en central roll för utredarna, men utredarna tog även hänsyn till föräldrar och lärare då även de hade behov och önsknings angående barnens skolgång. Utredningen var omfattande och ledde till förslag om förbättring, men vad hände sedan fram till den kultur- och språkskola som vi idag kan se i by Pello? Denna utveckling skall uppsatsen ge en bild av.

1.1 Varför vill jag arbeta med detta?

Jag är tornedaling och har själv bott i Pello tills jag år 1999 började studera till Gymnasielärare vid Luleå tekniska universitet. Mycket av det som beskrivs i historien angående försvenskningen och då speciellt språkfrågan och skolsituationen känner jag igen från mina föräldrars och bekantas berättelser. Jag har också upplevt resultatet av försvenskningen vad gäller språkfrågan hos mig själv och mina jämnåriga kompisar samt de barn som idag finns i Pello. För mig finns det även ett naturligt intresse för det område där jag vuxit upp. Det är en intressant tanke att följa utvecklingen från strikt försvenskningspolitik till att på olika sätt förbättra möjligheterna för tornedalingarna att använda och studera meänkieli (vårt språk) som det kallas. Detta kan ses leda fram till den kultur- och språkskola som finns i Pello sedan 25 augusti 2003. Det är även viktigt för mig att få skriva om detta unika projekt som p.g.a. sitt geografiska läge vid gränsen till Finland haft en mycket intressant historieutveckling fram till idag.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syfte är att utreda vad som hänt med utvecklingen inom Tornedalens skolväsende vad gäller språkfrågan efter det att en utredning på uppdrag av Skolöverstyrelsen angående de finsktalades behov i Tornedalen med avseende på skolväsendet presenterades 1968, fram till hösten 2003 då Pello kultur- och språkskola startade. Mina delfrågor blir därför;

1. Varför tillsattes utredningen och vilket resultat gav den?
2. Vilka lagar och förordningar instiftades efter 1968 som kan sägas på olika sätt förbättra tornedalingarnas möjligheter att använda och studera meänkieli inom skolväsendet?
3. Kan dessa lagar och förordningar kopplas till utredningen 1968, d.v.s. kan man se att innehållet i lagarna och förordningar följer de intentioner som fanns i utredningen?
4. Vilka var orsakerna till Pello kultur- och språkskolas tillkomst?

5. Hur bedrivs undervisning och vilka mål finns för den kultur- och språkskola som hösten 2003 startade i byn Pello i Tornedalen?

1.3 Metod och avgränsningar

Uppsatsen avgränsas till att beskriva utvecklingen inom Tornedalens skolväsende med avseende på språkfrågan mellan åren 1968-2003. Anledningen till tidsavgränsningen är att 1968 färdigställdes en utredningen som gav anvisningar och råd kring vilka förändringar som behövdes för att bättre tillgodose tornedalingarnas behov med avseende på skolväsendet och språkfrågan. Uppsatsens tidsavgränsningen avslutas med kultur- och språkskolan i Pello som startade 2003 och som är det senaste i denna utvecklingsfas. I uppsatsen har jag använt mig av litteratur kring försvenskningen av Tornedalen och skolan som medel att genom språket göra tornedalingarna till svenskar. Jag använde mig även av redan nämnda utredning som färdigställdes 1968. Utvecklingen efter 1968 beskrivs med hjälp av nedslag i lagar och förordningar. Dessa visar oss vilka åsikter och i vilken riktning staten önskade att tvåspråkigheten i Tornedalen skulle utvecklas, samt vilka möjligheter det gav tornedalingarna att använda och studera finska / meänkieli.¹ Uppsatsen avslutas genom att knyta an till den kultur- och språkskola som idag finns i byn Pello, samt en jämförande analys av utredningens förslag och den undervisning och de mål som idag bedrivs inom skolan i Pello. Detta har skett genom studier av kultur- och språkskolans mål och metoder, samt genom intervju med Alf Lahti, rektor och tillika projektansvarig för Pello kultur- och språkskola. Således upparbetades uppsatsen delvis kvalitativt.

Figuren på bilaga 1 illustrerar tankegångar kring denna c-uppsats.

¹ Det är viktigt för läsaren att vara medveten om innebörden av meänkieli (vårt språk) det andra språk som vid sidan av svenska idag talas i Tornedalen. Meänkieli är en blandning av svenska och finska ord. Hur mycket av språket meänkieli som kan spåras till riksfinska respektive svenska ord varierar från ort till ort i Tornedalen. I uppsatsen syftar således ordet meänkieli (vårt språk) på benämningen för både finskan och den blandning av finska och svenska som talas i Tornedalen.

Kapitel 2

BAKGRUND

I detta kapitel redogörs varför det ansågs finnas behov av försvenskningsspolitik i Tornedalen, samt hur den tog sig uttryck inom skolverksamheten.

2.1 Försvenskningen, varför?

Mellan år 1808 och 1809 rasade det Finska kriget. Det var ett krig mellan Sverige och Ryssland som utkämpades huvudsakligen på finländsk mark. Kriget var en följd av fördraget i Tilsit 1807 mellan Napoleon och ryske tsar Alexander. I fördraget stadgades bl.a. att Ryssland skulle anfälla Finland om inte Sverige anslöt sig till Napoleons ”kontinentalsystem” – d.v.s. Napoleons handelsblockad mot Storbritannien. I och med att Sverige vägrade delta i handelsblockaden mot Storbritannien anföll Ryssland Finland, som då tillhörde Sverige, i februari 1808. Kriget verkade avgjort och svenskarna fick fritt återtåg till norra Sverige, men i mars 1809 trängde ryssarna fram till Kalixälv och besatte bl.a. Umeå. Den svenska armén kapitulerade 1809 och det finska kriget tog slut. För Sverige innebar kriget en förlust av Åland och hela Finland. Det blev diskussioner om var gränsen skulle dras i norra Sverige, och diskussionen slutade med att Torneälv blev en gräns mot det Finland som nu tillhörde Ryssland fram till självständighetsförklaringen 1917. Freden undertecknades den 17 september i Fredrikshamn 1809. Vad gäller Finland hade tsar Alexander redan under kriget lovat Finland att respektera landets författning och lagar, och Finland och Ryssland blev en personalunion (Tenerz. 1963, s 7-14, 17, 22-24). Kriget medförde att Sveriges närmaste granne i öster nu var Ryssland eftersom Finland blivit ett ryskt storfurstendöme, vilket skapade oro hos den svenska riksdagen. ”Nu övertog Svenska Tornedalen rollen som en buffertperiferi mot det nybildade ryska storfurstendömet Finland” (Elenius. 2001, s 15). Försvenskningen var därför en viktigt led i att säkra gränsen mot det ryska riket och dess eventuella strävan mot väst. Vid ett angrepp måste landet kunna räkna med att befolkning är lojal i strid. För att ett folk ska kunna strida måste de också veta vem som är fienden och vilka de själva är, därför blev försvenskningen viktig ur militärpolitisk synpunkt. Försvenskningen hade även andra orsaker där en var att myndigheterna p.g.a. språket hade svårt att kommunicera med folket i norr. Detta försvårades ytterligare allt eftersom ”ämbets- och tjänstemännen i överensstämmelsen med politiken importerades till finnbygden från

svensktalande trakter” (Tenerz. 1966, s 6). Det krävdes en kulturell uppfostran i den svenska demokratin (Tenerz. 1963, s 7-14, 17, 22-24), men hur skulle denna uppfostran ske? Att formas som människa är en process som börjar när människorna är barn. Skolan kom därför att betraktas som ett viktigt instrument för politisk förändring (Tenerz. 1966, s 6-10, 16-17).

2.2 Språket och undervisningen historiskt fram till 1960-talet

Före 1880-talet fanns knappt någon skolverksamhet i Tornedalen. De få kyrkbyar som bedrev skolor var av dålig kvalitet både vad gäller material och lärarresurser (Tenerz. 1966, s 7). Undervisningen skedde på finska, vilket var naturligt för tornedalingarna. År 1842 kom den första folkskolestadgan som innebar ett krav på skolor och godkända lärare. Folkskolan skulle införa det svenska språk och kulturen och nya medborgare skulle ”fostras till nytta för nationen” (Elenius. 2001, s 16). Lagen mötte motstånd både i riksdagen och inom allmogen. Många församlingar i Norrbotten ansökte om dispens från tvånget att hålla skola, vilket de också fick. Men staten var inte nöjd med utvecklingen efter att dispensen gått ut. Trots fler påminnelser om att skolor skulle startas gick det långsamt i Tornedalen. Församlingar förklarade sig med dålig ekonomi och att det var svårt att anställa lärare. Folkskola infördes inom några socknar 1854. En långsam utveckling mot det svenska språket hade påbörjats i Tornedalen, men skolan i Tornedalen var dåligt utvecklad och den hade låg kvalitet. Faktorer som spelade in i den utvecklingen var bl.a. ekonomin, men den huvudsakliga skulden lades på det finska språket (Kenttä och Weinz. 1968, s 3). Även laestadianismens framväxt fick stor betydelse bl.a. för de finstalande i Norrbotten. Laestadianismen förhöjde fattigdom till en dygd och predikospråket, som ansågs viktigt, var till viss del samiska, men framförallt finska. Därmed förhöjdes typiska inslag från Tornedalen och därför passade laestadianismen bra för befolkningen och kulturen i Tornedalen. Trots allt gott som laestadianismen förde med sig, bl.a. vad gäller avhållsamhet från alkohol, oroade laestadianismen staten. Laestadianismen var nämligen ett hot mot landets statskyrka samtidigt som finskan var ett viktigt språk inom laestadianismen. En annan orsak var att inom laestadianismen var det talade ordet viktigt. Det fick till följd att läskunnigheten gick tillbaka bland laestadianister (Elenius. 2001, s 81-91). Finska, minskad skrivkunnighet och hotet mot landets statskyrka var något som inte överensstämde med statens planer för försvenskningen i Tornedalen. På 1870 och främst 1880-talet blev tonen mer radikal och ett helsvenskt system där finskan helt skulle utrotas från skolsystemet vann. Staten förstod dock svårigheterna med ”att få allmogens ekonomiska medverkan till genomförandet av en så radikal plan” (Tenerz. 1966, s 8). Staten ansåg därför att enda möjlighet för genomförandet av en helsvensk skolpolitik låg i att staten tog över en

del av skolväsendet i Tornedalen genom att göra vissa skolor till statsskolor 1888. Nu framtogs kommunerna bestämmanderätt och ansvar över statsskolan (Ibid). Villkoren för statsskolorna var att undervisningsspråket skulle vara svenska och att domkapitlet ansvarade för lärartillsättning och kontroll av verksamheten. ”Allt ifrån första dagen skulle kontakten mellan läraren och barnen ske på riksspråket och modersmålet skulle undvikas” (Ibid.). Följande citat visar ytterligare ett exempel på statsskolornas syfte:

”Den bakomliggande idén med helt svenskspråkiga statsskolor var att skapa en språkbarriär på gränsen mellan tornedalskommunerna och de svenskspråkiga kommunerna. Genom att placera de svenskspråkiga skolorna i språkblandade orter skulle man stoppa finskans spridning i Sverige.” (Elenius. 2001, s 167.)

Senare kom kommunen och staten att dela på ansvaret, d.v.s. kommunen ansvarade för ett visst antal skolor och staten för ett visst antal (Tenerz. 1963, s 260, 287-289, 301. Kenttä och Weinz. 1968, s 3-4).

Det var inte bara staten som visat intresse för dessa statsskolor. Även personer med kapital och industri i Tornedalen visade intresse för en skola med svenskundervisning. Ägarna till Svansteins och Salmis sågverk bekostade två av fyra statsskolor. ”Det fanns alltså även privata initiativ bakom införandet av svensk språkundervisning i folkskolan i Tornedalen” (Elenius. 2001, s 164). I sågverksägarnas intresse låg behovet av att arbetarna kunde svenska och därmed bättre och lättare passa in i det industrialiserade Sverige. Folkskolan i Svanstein började utbilda elever från 1875 (Elenius. 2001, s 164-165).

Sedan slutet av 1880-talet har ingen undervisning i finska skett i Tornedalen. Först på 1970-talet har barnen frivilligt fått välja tillval utöver ordinarie schema i form av finska studier, men då under benämningen ett ”andra språk”. Detta tyder på en långsam förändring av attityden mot finskan och undervisning i finska för att bevara tvåspråkigheten i Tornedalen. I historien har dock skett försök till att stödja undervisningen på finska. Ett sådant var uppbyggnadsanslaget som första gången beviljades 1874. Finbyggnadsanslaget tillkom efter att folkskoleinspektören Zacharias Grape utarbetat ett förslag om hur skolväsendet borde förbättras och detta tillstyrkte domkapitlet. Grape ansåg att skolväsendet i Tornedalen var kostsam p.g.a. att invånarna var finskspråkiga och därför krävde mer resurser. Därför ville Grape att staten skulle ge ekonomisk stöd i form av högre stipendiebelopp åt finstalande seminarieelever, lönetillägg åt bygdens lärare, bidrag till anskaffandet av

lämpliga läroböcker och undervisnings material, samt bidrag till inrättandet av ett småskoleseminarium i Haparanda (Tornedalica Nr:3. Slunga. 1966, s 55-59). Riksdagen beviljade anslag att användas till ”befrämjandet av folkundervisningen bland de i rikets nordligaste trakter bosatta finnar” och där ingick ett skolseminariet i Haparanda (Tornedalica Nr:3. Slunga. 1965, s 57). Motiven till finbygdsanslaget har, enligt Nils Slunga, inte enbart varit att sprida nyttig kunskap, utan också, enligt landshövding H.A. Widmark ord, ”underlätta och befrämja våra finnars strävan att förvärva sig kunskap i svenska språket” (Tornedalica Nr:3. Slunga. 1966, s 59). Slungas tolkning av finbygdsanslaget syfte och statens syn på de finsktalande norrbottningarna kan läsas i följande citat:

”En ”främmande nationalitet” inom rikets gränser var ett ont, som måste stävjas och i varje fall inte borde få tillfälle att utbreda sig. /.../ Den [finbygdsanslaget] inledde statsmakternas åtgärder för ett effektivt skolväsendet i finnbygden.” /---/ Lärarnas finskkunnighet framhölls ”som en nödvändig förutsättning för ett framgångsrikt undervisningsarbete” (Tornedalica Nr:3. Slunga. 1966, s 58).

Den tidigare forskning visar på i princip enbart nationalistiska motiv till finbygdsanslaget. Den senaste forskningen, gjord av Lars Elenius, visar på att finbygdsanslaget även hade pedagogiska motiv. Vid tiden för beviljandet av finbygdsanslaget krävdes att undervisningen kunde ske på finska i Tornedalen då de flesta var finskspråkiga. Detta förutsatte läromedel på finska samt lärare som kunde finska. Tornedalen hade brist på lärare och lärarkandidater och svårigheter att locka lärarkandidater. Bristen på antalet sökande till småskolelärarutbildningar gjorde att ”inga särskilda undervisningstillfällen kunnat erbjudas” (Elenius. 2001, s 105), därför inrättades lärarseminariet i Haparanda med hjälp av statliga medel, d.v.s. finbygdsanslaget. ”Både beslutet om seminariet och placeringen i Haparanda måste ses som uttryck för viljan att stödja det eftersatta folkskoleväsendet i Tornedalen på befolkningens eget språk.” (Elenius. 2001, s 105, 103-107).

Trots dessa ansträngningar dominerade inslaget av försvenskning och metoden att förbjuda finska kom att dominera från 1880-1890-talet (Tenerz. 1963, s 3). ”Lärarna ute på fältet stimulerades på allt sätt i sitt arbete för riksspråkets spridning” (Tornedalica Nr:3. Slunga. 1966, s 59). Idag strävar vi efter att reparera den skada som språket tagit p.g.a. försvenskningens metoder bl.a. genom Pello kultur- och språkskola.

Kapitel 3

TEORIRAM

I detta kapitel beskriver jag synen på skolan som ett viktigt medel vid försvenskningens arbetet. Jag presenterar två teoretiska ingångar. Dels den pedagogiska om hur barn påverkas och när de tar till sig som mest av omgivningen, och dels integrationsaspekten som förklarar varför det var så viktigt att göra tornedalingarna till svenskar och hur detta skulle ske. Avslutningsvis beskrivs kort om hemspråkets betydelse för barnen.

3.1 Skolan som medel vid försvenskningen

Tenerz Hugo ger i boken *"Folkupplysningsarbete i Norrbottens finnbygd under förra hälften av 1900-talet jämte språkdebatten"* en översiktlig bild av bl.a. skolpolitiken vid kulturarbetet hos befolkningen i Tornedalen. Tenerz skriver att finskan skulle utgallras "från skolans läsoordning" och att det var statens motiv som styrde denna utveckling. Processen att tillverka svenska medborgare påbörjades helst då människan var som mest formbar – d.v.s. när de var barn (Tenerz. 1963, s 3, 7, 33-43, 93). Ödman beskriver också den formbara processen som påbörjas hos små barn, men han beskriver det inte enbart som en företeelse för tornedalingarna. I Ödmans bok *"Kontrasternas spel del 2 – en svensk mentalitets och pedagogikhistoria"* kan vi läsa följande citat:

"Det lilla barnets *utveckling* behandlas /.../ med vetenskaplig rationalism. /---/ Tonvikten ligger på regelbundhet och goda vanor, som danar barnets karaktär. Här grundas uppfattningen på dåtida inlärningspsykologi och dess starka betoning av att beteendemönster automatiseras. Barnets framstår i detta sammanhang som ett *objekt*, ett föremål för en mognadsprocess, som ska utsättas för regelbunden stimuli och med [rätta] anlag /.../ (Ödman. 1995, s 591).

Skolan och dess roll i försvenskningen blev viktig, speciellt i Tornedalen vilket belyses väl genom följande citat:

"Det ligger en fara uti att gränstrakterna ha en befolkning, som är fullkomligt främmande för svenskt språk och svensk kultur. För den skull har det blivit en riksangelägenhet att sätta denna befolkning i tillfälle att vinna förtrogenhet med det svenska språket.... Man har funnit, att skolan måste bli ett huvudmedel, varigenom undervisningsspråket följaktligen måste vara svenska /.../"

Ur Kungl. Maj:ts proposition, Riksdagen 1911. (Kenttä och Weinz. 1968, s 4)

Tenerz beskriver den pedagogiska processen, med avseende på hur skolarbete och språkundervisningen fungerat i Tornedalen och vars huvudmål var försvenskningen, i sin bok *"Språkundervisningsproblem i de finsktalande delarna av Norrbottens län"*. Tenerz beskriver detta bl.a. utifrån egen erfarenhet. Han beskriver hur förbudet att använda finska i undervisningen var metoden för att utrensa språket från barnet och det var, enligt Tenerz, kärnan i den helsvenska metoden. Endast "undantagsvis i nybörjarklassen" fick finskan användas som hjälpspråk, vidare sade bestämmelserna att "Allt efter som barnen göra framsteg i svensk språket upphör användandet av finska. I regel sker detta redan efter genomgången småskolekurs". Detta innebar att alla lektioner, såväl historia som geografi, i själva verket blev svensklektioner för eleverna (Tenerz. 1966, s 9-10, 16). Förbudet mot finskan innefattade även barnens raster och tron var stark på att:

"inlärandet av svenskan befrämjades genom att modersmålet [finskan] undanträngdes och diskriminerades. /---/ Modersmålet skulle genom skolans försorg strypas för att "ej bli en konkurrent till svenskan" /---/ Här var som bekant ej de psykologiska och pedagogiska principerna, som avgjorde metodens antagande, utan rent politiska motiv."(Tenerz. 1966, s 16-17)

Tenerz beskriver också hur barn straffades och inrapporterades då de av misstag eller brist på svenska kunskaper / ordförråd uttalat sig på finska. Tenerz beskriver också hur dessa barn var dömda till tysthet eller teckenspråk p.g.a. rädslan för straff. Detta fick ett slut den 24 september 1957 då skolöverstyrelsen tillät skolbarnen att använda sitt modersmål, finska, under raster. Detta skedde efter att lektor Nils E. Hansegård anmält skolöverstyrelsen och lagt fram en rad argument för hur felbehandlade barnen i Tornedalen var. Inofficiellt tog det längre tid innan denna lag genomsyrat hela skolväsendet och alla elever och lärare kände frihet att tala finska under skoltid (Tenerz. 1966, s 16-27).

Försvenskningen legitimerades då ett antal bevis lades fram som skulle visa att tornedalingarna ursprungligen var svenskar. Exempel var historiens roll där t.o.m. stora delar av det som idag är Finland tidigare var svenskt, samt att det fanns en önskan hos tornedalingarna att lära sig svenska (Kenttä och Weinz. 1968. s 5).

Avslutningsvis beskriver Borevi Karin i sin bok om hur staten främjade integration via skolpolitiken i det välfärdssamhälle som började byggas upp i början på 1900-talet (även Ödman. 1995, s 578-586). Borevi avser liksom Ödman ett allmänt perspektiv av integration

för alla grupper som var avvikande från det svenska, det vill säga bl.a. språket och kulturen. Skolplikten som infördes innebar att medborgarna skulle tillgodogöra sig vissa obligatoriska kunskaper. Individen tvingades på så sätt att lära sig vissa utvalda kunskaper. Staten motiverade detta tvång genom att barnen ännu inte var mogna att fatta beslut om vad som var bäst för dem och inte heller ansåg sig staten kunna utgå från att föräldern alltid visste barnets bästa. Staten var beredd att, om det var nödvändigt, försvara barnets rätt mot föräldrarnas vilja. Staten hade dessutom kollektiva intressen att försvara. ”Skolan har som uppgift att ge utbildning och fostran som förbereder eleverna för vuxenlivet. /.../ för samhällskollektivet som helhet.”(Borevi. 2002, s 175-180, citat från s 177).

3.2 Hemspråkundervisningens betydelse

Senare forskning kring hemspråk och hemspråksundervisning i skolan och dess betydelse för eleven vidhåller att hemspråksundervisningen har betydelse för en trygg identitet men även, i vissa fall, betydelse för kunskaps inhämtningen. Syftet med hemspråksundervisning är främst att skapa en harmonisk skolmiljö för eleven, och i andra hand underlätta för inläringen (Skolverket, rapport 1996:105, s 12 f). För kunskapsinhämtningen har hemspråket främst betydelse för de elever som möter det svenska språket för första gången via skolan, t.ex. invandrarbarnens första möte med den svenska skolan.

Ett problem med hemspråksundervisningen var, enligt forskarna, ”hemspråksämnets låga status” vilket bl.a. ledde till ”svårigheter att rekrytera kvalificerade lärare” (Ibid). Johansson Henning redovisar i en rapport liknande slutsatser som Skolverket vad gäller finskspråkiga elever. Johansson anser att hemspråksundervisningen bidragit till att elevernas självkänsla och status i skolan förbättrats genom att eleverna upplevt känslan av större acceptans och stolthet för sin historia och bakgrund (Ibid). År 2003 utkom en rapport som skulle ge ”en bred och allsidig belysning av hur modersmålsstödet och modersmålsundervisningen fungerar idag”. I rapporten konstateras att kommuner som anordnade modersmålsundervisning hade kompetent personal, men att det rådde brist på resurser och att en negativa attityd gentemot modersmålsundervisning samt ämnets låga status utgjorde de ”allvarligaste hindren för att utveckla modersmålsstödet”. I denna rapport konstateras även vikten av modersmålet för elevernas trygghet men även för inläringen (Skolverket, rapport 228, 2003, s 17 f.). Rapporten beskriver tre aspekter på modersmålet betydelse enligt följande:

1. Modersmålet betydelse för identitetsutvecklingen.

En trygg identitet är en grundförutsättning för en positiv utveckling.

2. Modersmålet som ett av de flerspråkiga barnens och elevernas språk.

Kunskaper i flera språk är något som lyfts fram som önskvärt i olika sammanhang både i Sverige och internationellt.

3. Modersmålet som ett verktyg för lärande.

Undervisningsspråket i skolan är svenska genom sin ställning som modersmål för majoritetseleverna. För elever med ett annat modersmål innebär detta att de dels måste nå motsvarande nivå i svenska som majoritetseleverna förvärvat, dels att de under många år måste inhämta nya kunskaper i olika ämnen på ett språk som är begränsat. Denna punkt avser som tidigare rapporter främst invandrabarnens möte med den svenska skolan och svenska språket (Skolverket, rapport 228, 2003, s 21 f.).

Alla dessa olika aspekter på hemspråkets / modersmålets betydelse visar att det är viktigt att den svenska skolan fortsätter uppbyggnaden av acceptans och status för hemspråk och hemspråksundervisningen. I kapitel 5 beskrivs denna utvecklingen, kring hemspråksundervisningen i Tornedalen, från 1968 till 2003 via lagar och förordningar.

Kapitel 4

UTREDNINGEN 1967

Den 13 oktober 1967 inregistrerades Skolöverstyrelsens beslut att tillsätta en arbetsgrupp hos länskolnämnden i Norrbotten. Uppdraget tillföll adjunkt Mattias Kenttä (Haparanda) och skolinspektören Erik Weinz (Luleå). Uppdraget löd:

”Ang. uppdrag för Mattias Kenttä och Erik Weinz (LUR 13) att utarbeta förslag till åtgärder vid lärarutbildningen för att tillgodose behovet för den finsktalande befolkningen i Sverige m.m.” (Kenttä och Weinz. 1968, s I)

Den 30 mars 1968 överlämnade Mattias Kenttä och Erik Weinz det färdiga utredningsarbete (Kenttä och Weinz. 1968, s 8, 37). De hade dock beslutat att inte undersöka hela den finsktalande befolkningen i Sverige utan begränsade sig till Norrbotten och tornedalingarna. Orsaker var att de ansåg sig få ett allt för stort undersökningsområde då det fanns en mängd inflyttande finländare på olika orter i Sverige. Kenttä och Weinz ansåg att den;

”finskspråkiga bygden har en så från landet i övrigt avvikande språklig profil att det i princip mycket väl motiverar med en diskussion om speciell utformning av grundskolan i denna bygd” (Kenttä och Weinz. 1968, s I)

samt att övriga landets finsktalande befolkning krävde en egen analys då den var olik tornedalingarnas (Kenttä och Weinz. 1968, s I).

4.1 Varför ett behov av en utredning?

År 1967 fanns exempel på att försvenskningsspolitiken nu mattats av, ett sådant var att Skolöverstyrelsen tillsatte en utredning för att förbättra skolsituationen i Tornedalen. Statens ansvar för individens lika möjligheter och förutsättningar i konkurrens med övriga svenskar både vad gäller utbildning, arbete m.m. var en orsak till att utredningen tillsattes. Viktigast i detta avseende för tornedalingarna var enligt utredningen att;

”öka glesbygdsbefolkningens förmåga till aktiv anpassning till de snabbt föränderliga existensvillkor som inte lämnar någon bygd och inte heller Tornedalen oberörd.” (Kenttä och Weinz. 1968, s 38).

Andra orsaker till att en utredning tillsattes var att Europas kultur skulle bevaras. Däri ingick att rädda kultur och språk, det började även växa fram en allmän omtanke om minoriteter och deras rätt till sin "särprägel" (Kenttä och Weinz. 1968, s 37). Expertkonferenser angående problem med flerspråkiga barn i skolan anordnades av UNESCO i Paris 1951 och i Hamburg 1962. På expertkonferenserna betonades att modersmålet var viktigt i undervisningen och vid inhämtning av kunskap. På konferensen betonades speciellt den situationen då barnen började sin skolgång. Experterna enades om att flera språk förvirrade och försvårade den fortsatta utbildningen på högre nivå och att det var lämpligt att på en låg nivå, med mindre press och där elever får leka fram kunskap, påbörja sin utbildning med det språk som kommer att användas på högre nivåer (UNESCO. 1953, s 34 och UNESCO. 1963, s 65f). Resultatet från konferenserna visar att det fanns ett behov av att klargöra de finsktalande barnens skolsituation i Tornedalen. Dels p.g.a. resultaten från expertkonferenserna och eftersom de flesta tornedalsbarnen var tvåspråkiga, och dels för att konsekvenserna av att helt förbjuda finskan i skolan skulle kunna skrämja många barn som redan var rädda för den nya situationen som skolstarten innebar enligt Kenttä och Weinz (Kenttä och Weinz. 1968, s 61, 63, 69). Ytterligare faktorer pekade på att en utredning var på sin plats. Exempelvis hade den förre skolseminarierektorn Hugo Tenerz gett ut ett flertal avhandlingar om språkfrågan i undervisningen och vilka problem det skapade. Även Nils-Erik Hansegård riktade kritik mot skolorganisationen i Tornedalen vilken han ansåg försummade de finskspråkigas behov av finskundervisning i skolgångens början, samt att barn inte skulle behöva lära sig svenska i en skolform som var avsedd för barn vilka hade svenska som modersmål (Hansegård. 1974, s 97-106, 115-117). Dessutom hade Ragnar Lassinantti, riksdagsman och senare landshövding i Norrbotten, gjort ett antal uttalanden i riksdagen och hos länsstyrelsen samt hållit föredrag om problemen med språken i Tornedalen. Ragnar Lassinantti var uppvuxen i svenska Pello. Hans mor var från Finland, hans far var svensk och mor- och farsföräldrar var finskspråkiga. Detta i kombination med närheten till Finland gjorde att Lassinantti lärde sig finska. Språket i Tornedalen låg Ragnar Lassinantti varmt om hjärtat, vilket följande citat visar:

"Vi hade ett bibliotek i Tornedalen som bekostades av statsmedel, men 1957 fick biblioteket inte förmedla finskspråkig litteratur fastän en del av befolkningen var enbart finskspråkiga och många tvåspråkiga. Då min mor var endast finskspråkig fick jag som lite parvel åka skidor en mil till bibliotekslådan i finska Pello för att låna henne böcker. Detta gjorde jag självfallet ytterst motvilligt men det gav mig tidigt, förutom förmågan att läsa finska, den uppfattningen att alla språk måste betraktas som lika vackra och lika värdefulla som umgängesmedel mellan människorna." (Tornedalica nr:19, s 175-176).

När han blev riksdagsman 1957 märktes en ökad aktivitet i riksdagen för språkfrågorna och kulturen i Tornedalen, vilken Lassinantti ansåg var så speciell att han kallade tornedalingarna för Nordkalottens femte stam; finnar, norrmän, samer, svenskar och tornedalingar (Lassinantti. 1965, s 89). När han sedan blev landshövding 1966-1982 (Tornedalica 50. 1992, s 11. Öström. 1990, s 13-22) fortsatte han sin kamp för att höja självkänslan hos minoriteten samt förbättra förutsättningarna för tornedalingarna och andra minoriteter på Nordkalotten. Om skolsituationen skrev Lassinantti följande:

”I Sverige har vi inte undersökt, hur man effektivast skall kunna lära finskspråkiga barn svenska. Den pedagogiska forskningen har varit tystlåten på denna punkt. Ibland har man fått den uppfattningen, att om en finskspråkig får den minsta undervisning i sitt modersmål, så är detta till förfång för kunskaperna i det andra språket, i svenskan. Det är som om man menade, att människans ordförråd tillsammans taget på alla språk är konstant och att om man lär sig ett nytt ord på finska, så dras ett svenskt ord av från summan av ordförrådet. Detta är barockt! /-- /- Det är önskvärt, att modersmålets ställning i folkundervisningen blir föremål för en undersökning från strängt pedagogiska-vetenskapliga utgångspunkter” och ”erfarenheten har visat att /.../ tron oftast ersätter vetandet” vilket Lassinantti ville undanröja (Lassinantti. 1965, s 94-95).

Exempel i detta kapitel visar att utredningen låg rätt i tiden och att det fanns ett behov av att klarlägga de finsktalandes behov i Tornedalen med avseende på skolväsendet.

4.2 Hur är utredningen gjord?

Utredningen bygger på enkätundersökningar i Tornedalen. Kenttä och Weinz har vänt sig till tre olika grupper inom området:

1. Föräldrar i Tornedalsområdet med barn i grundskolan i årskurs ett.
2. Småskollärare, folkskollärare och lärare i läroämnen i grundskolan i Tornedalsområdet.
3. Gymnasister i årskurs 3 samt elever i årskurs 8 av grundskolan i Tornedalsområdet.

De enkäter som gick ut till föräldrarna skickades hem på både finska och svenska sedan arbetsgruppen uppmärksammats om en del föräldrars bristande kunskaper i svenska. Via enkäterna försökte arbetsgruppen få en uppfattning om hur mycket av det svenska språket respektive det finska språket som användes i Tornedalen, samt hur beroende elever var av det finska språket ex. när de påbörjade sin skolgång. Arbetsgruppen var mycket nöjd med antalet besvarade enkäter, de fick tillbaka mer än 90 % av enkäterna som totalt till antalet var 2198 stycken (Kenttä och Weinz. 1968, s 8-10).

4.3 Vad visar utredningen?

Innan utredningen kring de finsktalandes behov i Tornedalen med avseende på skolväsendet presenterades 1968 hade Länskolnämnden i Norrbotten gjort tre mindre undersökningar för att klarlägga språkvanorna i Tornedalen. Arbetsgruppen med Kenttä och Weinz gjorde jämförelser med resultaten från de tidigare mindre undersökningarna som var från år 1945/1946, 1957/1958 och 1966. Jämförelsen visar att det skett en betydande ökning av det svenska språkets användning (Kenttä och Weinz. 1968, s 10-13). Jämförelsen i tabellform och procent kan ses i bilaga 2.

Arbetsgruppens undersökning visar också att föräldrarnas första språk hade stor betydelse, ett finsktalande hem medförde finsktalande barn. De fann också att användningen av finska varierade i Tornedalen, och att mönster kunde spåras. Vuxna använde finska sinsemellan och svenska som samtalspråk med barn. Ett annat tydligt mönster var också att föräldrar som talade finska till sina barn nästan uteslutande fick svar på svenska. Mellan barn och ungdomar var språket i stort sett svenska (Kenttä och Weinz. 1968, s 16). Enligt utredarna fanns det bland de vuxna även en blandning av samtal på finska som sedan övergick i några ord eller en mening på svenska (Ibid). Oavsett om det talades finska, svenska eller blandades var ett tydligt mönster att finskan var vanligare i de äldre hemmen och bland äldre än yngre personer. Intresset för finskspråkig media och böcker m.m. var också mindre bland ungdomar (Kenttä och Weinz. 1968, s 17-19, 21-23). Vidare åtog sig föräldrarna medvetet uppgiften att träna barnen i svenska, och detta torde bero på deras egna erfarenheter och svårigheter under utbildningstiden samt i kontakt med näringslivet. Kort sagt ett sätt för föräldrarna att underlätta för barnen (Kenttä och Weinz. 1968, s 21-23).

4.3.1 Tvåspråkighet och skolan

Arbetsgruppen med Kenttä och Weinz formulerade nio påståenden i frågan om det svenska och finska språket samt skolgången. Syftet var klarlägga attityder till det finska språket för att därigenom bättre tillgodose önskingar och behov hos befolkningen i Tornedalen. Föräldrar, lärare och elever fick bedöma påståendena utifrån hur väl de stämde med deras åsikter enligt följande;

- Bra
- Ganska bra
- Mindre bra
- Dåligt
- Vet ej

Intressanta för Kenttä och Weinz var att fokusera på de positiva svaren, för att därigenom se vilka påståenden som bäst passade med de behov och önskningar Tornedalens befolkning hade, samt för att se i vilken riktning förändringar borde ske. De nio påståendena var följande;

1. Barnen måste först och främst arbeta med svenskan.
2. Skolan måste alltid ta hänsyn till barnets hemspråk.
3. Barnen bör av läraren uppmanas att tala svenska även utanför skolan.
4. Alla Tornedalselever bör få möjlighet att studera finska i grundskolan.
5. Svenskan bör vara det enda tillåtna språket i grundskolan.
6. Svenskan och finskan är lika viktiga för dem som bor i gränsbygden.
7. Barnen bör få läsa även finska böcker och höra även finsk radio i skolan.
8. Barnen bör fritt få använda finskan även på lektioner.
9. Barnen bör av läraren uppmanas att tala finska så ofta som möjligt.

Resultatet visar tydligt att det svenska språket fått en stark ställning i Tornedalen. Föräldrarna ansåg att barnen i första hand skulle arbeta med svenskan, uppmanas att tala svenska utanför skolan samt en del föräldrar önskade att svenskan borde vara det enda tillåtna språket i grundskolan (Kenttä och Weinz. 1968, s 24-26). Antalet svar i procent på varje påstående från föräldrar kan ses i bilaga 3.

Sammanställningen visar en något positivare inställning till skolan och finska språket hos elever och lärare jämfört med föräldrar. Eleverna ville känna en frihet att tala de språk de önskade under raster samt att elever även ville känna en frihet att välja. Slutsatsen blir dock, hos alla tre grupper, att svenskan fått högre status (Kenttä och Weinz. 1968, s 24-26). Antalet svar i procent på varje påstående från lärare och elever kan ses i bilaga 3.

Arbetsgruppen med Kenttä och Weinz hade även utarbetat fem skolprogram. Via enkäterna försökte de kartlägga vilket skolprogram som ansågs mest önskvärt i Tornedalen. Skolprogrammen såg ut enligt följande:

Skolprogram 1 – Skolan bör fungera som hittills, alltså med svenskan som skolans språk och finskan som hjälpspråk vid behov (finskan kan (1967) väljas som frivilligt språk på högstadiet).

Skolprogram 2 – Skolan bör fungera som hittills, men eleverna som så önskar bör få undervisning i finska på alla stadier av grundskolan.

Skolprogram 3 – Skolan bör i stort sett fungera som hittills, men finskan bör finnas på schemat som ämne för alla elever i en finskspråkig bygd.

Skolprogram 4 – Finskan bör under de första skolåren användas mycket mer än hittills, så att svenskan och finskan på lågstadiet används ungefär lika mycket i undervisningen.

Skolprogram 5 – Under de två första skolåren undervisas barnen helt och hållet på finska, men en försiktig träning i svenska påbörjas i årskurs 2. F.o.m. årskurs 3 övergår svenskan mer och mer till att bli undervisningsspråk. Finskan blir sedan ett ämne på schemat och användes även i övrigt i undervisningen när så är lämpligt (Kenttä och Weinz. 1968, s 27-28).

Föräldrar, lärare och elever föredrog skolprogram 1, och avvisade skolprogram 5. Särskilt negativa mot skolprogram 5 var lärarna, där 76,3 procent av de som svarat ansåg förslaget som ”Dåligt”. De föräldrar som var positiva till skolprogram 5 (7,6 procent av föräldrarna ansåg att skolprogram 5 var ”Bra” eller ”Ganska bra”) var uteslutande föräldrar som huvudsakligen talade finska med sina barn (Kenttä och Weinz. 1968, s 27-30).

4.4 Resultatet ledde till följande anvisningar / råd?

Utifrån enkätsvaren och sammanställningarna drog Kenttä och Weinz slutsatser som ledde till olika förslag för att förbättra skolsituationen i Tornedalen (Kenttä och Weinz. 1968, s 30). Arbetsgruppen Kenttä och Weinz ansåg att en grundförutsättning för en framgångsrik skola var att skapa en naturlig och avslappnad miljö. Det var viktigt att göra elevens:

”allsidiga utveckling och mognande till en fri, självständig och harmonisk människa till skolans centrala uppgift. Det finns ingen anledning att fördöma eller förlöjliga människor som lever under ett sådant tryck att de måste förneka sitt tornedalska ursprung och sitt finska modersmål.” (Kenttä och Weinz. 1968, s 59).

Skolans viktigaste medel för att förbättra atmosfären i Tornedalens skolor var enligt utredningen att aktivt visa sig positiv till det finska språket. Det kunde t.ex. ske genom att lämna plats för ämnet finska i läroplanen på alla stadier i grundskolan. Enkätundersökningen visar också att finskan som hjälpspråk uppskattades. Nästan 80 procent av föräldrarna, lärarna och eleverna ansåg att det var bra om läraren kunde finska på lågstadiet. Detta förutsatte att lärarhögskolan förberedas på att förse området med lärare i ämnet finska. Samtidigt påpekar utredarna vikten av att finskan införs som frivilligt tillval då skollagen inte tvingade övriga barn i Sverige till finska studier (Kenttä och Weinz. 1968, s 30, 60-61, 64). Kenttä och Weinz konstaterade i utredningen att lärarna under sin utbildningstid i mycket begränsad omfattning förbereddes för den speciella undervisningssituationen i Tornedalen bl.a. avseende

språkproblematiken De ansåg att fördjupningar i Tornedalens historia och kultur var det främsta medlet för att ge lärarkandidaterna en ökad förståelse för tvåspråkighetens psykologi. Målet för utredarna var att lärarna skulle lyckas skapa en miljö där eleverna uppfattade sitt språk som värdefullt och värt att vårda – ”en sund uppfattning om sitt eget värde” (Kenttä och Weinz, 1968, s 68). Vidare ansåg Kenttä och Weinz att lärarkandidaterna också genom sin praktik borde få möjlighet att själva se och upptäcka skillnaderna genom att följa en finskspråkig elevs framsteg i jämförelse med en svenskspråkig. För detta syfte borde även handledarna utbildas för att vägleda lärarkandidaterna i sin praktiktjänst och för att lärarkandidaterna skulle få ut mesta möjliga av sin praktiktid i Tornedalen. Lärarkandidaterna borde även erbjudas ett ämnestillval för att vidga förståelsen om Tornedalen efter eget intresse (Kenttä och Weinz. 1968, s 68-72). Eftersom finskan, enligt Kenttä och Weinz, skulle finnas med som hjälpspråk borde lärarkandidaterna även få utbildning hur de på bästa sätt kunde göra en övergång från finskan till den svenska heltidsundervisningen för de elever som hade behov av en övergång. Detta ansågs var ett viktigt led för att utbilda självsäkra och initiativtagande lärare. Kenttä och Weinz föreslog också att antalet platser för finska språket på lärarhögskolan skulle utökas (Kenttä och Weinz. 1968, s 68-72). Sist gav Kenttä och Weinz exempel på alternativa förändringar, enligt följande:

1. Särskild lärarhögskola med utbildning enbart av denna lärarkategori.
2. Särskild linje vid vanlig lärarhögskola.
3. Fortbildning efter vanlig utbildning.

Bilaga 4 visar en sammanfattande figur över vilka förbättringar Kenttä och Weinz ansåg var nödvändiga sedan utredningen färdigstälts. Figuren på bilaga 4 kommer även att fungera som en analysmodell för att finna tecken för att dessa tankegångar återfinns i senare lagar eller förordningar samt i projektplanen för Pello kultur- och språkskola.

Kapitel 5

LAGAR OCH FÖRORDNINGAR EFTER 1968

I kapitel 5 redogörs för propositioner, betänkanden, läroplaner, SFS (Svensk författningssamling), SÖ-FS (Skolöverstyrelsens författningssamling), SKOLFÖS (Skolverkets författningssamling) och UHÄ-FS (Universitets- och högskoleämbetets författningssamling) vilka beskriver åtgärder för tvåspråkigheten i Tornedalens skolväsende. Dessa visar oss i vilken riktning staten önskade att utvecklingen, vad gäller tvåspråkigheten i Tornedalens skolväsende, skulle utvecklas. Skolöverstyrelsens författningssamling (SÖ-FS) upphör efter 1991 då denna institution ändrade namn till Statens skolverk. Kapitlet börjar med en redogörelse för propositionen ”Nationella minoriteter i Sverige”. Propositionen innehöll många olika delar, men jag skall i detta kapitel beskriva det som var väsentligt för tornedalingarna och deras språk.

5.1 Nationella minoriteter i Sverige

Regeringen överlämnade en proposition som innehöll ”förslag till åtgärder som behövs för att Sverige skall kunna ratificera Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.” (Prop. 1998/99:143). Ratificeringen av ramkonventionen och den europeiska stadgan skulle resultera i lagar som skyddade minoriteter. Resultatet av denna proposition går att läsa i konstitutionsutskottets betänkande. Betänkandet visar att regeringen fick bifall för sin proposition och resultatet blev att riksdagen (1999/2000:KU6):

1. godkänner att Sverige ratificerar Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter,
2. godkänner att Sverige ratificerar den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk,
3. antar regeringens förslag till lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar,
4. antar regeringens förslag till lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar (SFS 1999:1176).

Ratificeringen av ramkonventionen och den europeiska stadgan innebar att Sverige till en början skulle identifiera minoriteterna i Sverige, därefter erkänna och ge stöd åt Sveriges nationella minoriteter och deras språk, kulturarv och religion. ”Staten har ett ansvar /.../ för att ge det stöd och skydd som behövs för att” minoriteterna ”skall kunna bevara sin särart och hålla sina språk levande” (Prop. 1998/99:143, kapitel 4.4 och 5). Att identifiera dessa grupper och språk utgick från följande punkter:

1. Grupp med uttalad samhörighet som till antalet i förhållande till resten av befolkningen har en icke dominerande ställning i samhället. Gruppbestämningen kan inte enbart göras efter gruppens numerära antal utan här måste också vägas in och belysas gruppens struktur och sammanhållning.
2. Religiös, språklig, traditionell och/eller kulturell tillhörighet. Endast ett av de uppräknade särdragen måste föreligga men de särdrag som gruppen uppvisar måste i något väsentligt avseende skilja den från majoriteten.
3. Historiska eller långvariga band med Sverige. Regeringen anser inte att det är möjligt att dra någon absolut gräns i år mätt. Vår bedömning är dock att endast minoritetsgrupper vars minoritetskultur funnits i Sverige före sekelskiftet uppfyller kravet på historiska eller långvariga band (Prop. 1998/99:143, kapitel 6).

Vidare står även följande angående kriterier för när ett språk skall behandlas som ett minoritetsspråk:

1. Ett landsdels- eller minoritetsspråk skall ha använts av hävd i ett visst territorium inom en stat av medborgare i staten, och det skall vara annorlunda än det officiella språket.
2. Därtill skall språkets talas av tillräckligt många personer (Ibid).

Dessa kriterier uppfylldes av samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar. Att tornedalingarna uppfyllde dessa krav förklaras i propositionen med att de funnits i Sverige redan före medeltiden och att Tornedalen historiskt varit och fortfarande är en flerspråkig region med vilja att bevara sitt språk och sin kultur, vilket bildandet av bl.a. Svenska Tornedalingars riksförbund (STR-T) och Meän akateemi/Academia Tornedaliensis är tecken på. Tornedalingarna skiljer sig från övriga befolkningen främst genom sitt språk med även genom sin matkultur, byggnadsstil, sina hantverk och sin religion då laestadianismen haft och har stor betydelse i Tornedalen (Prop. 1998/99:143, kapitel 4.6.3).

Propositionens syfte var att Sverige skulle ratificera Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter samt den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Detta skulle i Sverige ske genom att erkänna minoriteter och deras kultur samt språk och ge det stöd som behövs för att hålla dessa språk levande, men inte på bekostnad av det officiella språket. I propositionen beskrivs vidare fler viktiga punkter för minoriteter och deras språk så som ”åtgärder för att förenkla och / eller uppmuntra användningen av” sitt minoritetsspråk samt ”lämpliga åtgärder för undervisning och studier av och i landsdels- eller minoritetsspråk”. I propositionen vill regeringen enligt ramkonventionens önskan även satsa på studier och forskning kring minoriteter samt ökat samarbete över nationsgränser med grupper som tala samma språk (Prop. 1998/99:143, Inledning, kapitel 1, 3, 4.1, 5, 8, och 8.8). Staten skulle även vidta åtgärder för att ”främja kunskap om de nationella minoritetens kultur, historia, språk och religion i utbildningen.” Vidare påvisades i propositionen vikten av att de nuvarande läroplanerna, Lpf94 (läroplanen för de frivilliga skolformerna) och Lpo94 (läroplanen för de obligatoriska skolformerna), skulle innehålla ett tillägg där man påpekade betydelsen av att eleverna gavs kunskap om minoriteter för en ökad förståelse och därmed ökad respekt och större tolerans för nationella minoriteter. Detta skulle långsiktigt, enligt propositionen, leda till ökad vilja att ge minoriteter stöd och uppmuntran (Prop. 1998/99:143, kapitel 8.1.1). Denna proposition, med sina lagförslag, trädde i kraft den 1 april 2000 och i och med detta var tornedalingarna en erkänd minoritet med större möjligheter till lagligt stöd för bevarande av sin kultur och därmed även språket.

5.2 Förordning för den tornedalska skolan

I detta kapitel beskrivs förordningar som på olika sätt inom skolväsendet tar upp möjligheterna för tornedalingarna att bevara sin historia med avseende på tvåspråkigheten, d.v.s. meänkieli. Via propositioner, betänkandet, läroplaner, UHÄ, SFS och SKOLFS, som benämndes SÖ-FS till och med 1991, går det att följa beslut om förordningar som tagits för att bevara och uppmuntra användandet av två språk inom skolväsendet i Tornedalen. Dessa dokument sammanfattas utifrån begreppen läromedel, uppmuntran och stöd för användandet av det finska språket i syfte att bevara tvåspråkigheten i Tornedalen.

5.2.1 Läromedel

Stöd för särskilt läromedel kan ses utifrån ”Förordning om statsbidrag till produktion av vissa läromedel”. Förordningens syfte var att öka möjligheten att använda särskilda läromedel för hemspråksträning i förskolan. Detta visar på en uppmuntran till hemspråksträning i Tornedalen (SFS 1974:439). År 1987 togs beslut om ”Förordning med instruktioner för

statens institution för läromedel”. I förordningen stod att ”det åligger institutet särskilt att främja utveckling och produktion av samt utge information om /---/ Läromedel för minoritetsspråk- /.../ samt för hemspråksträning i förskolan” (SFS 1987:578). Dessa förordningar visar på en större acceptans för hemspråksundervisning, ökade möjligheter att bedriva undervisning samt krav på information och produktion av läromedel i hemspråksundervisning, och en vilja att främja utvecklingen av dessa läromedel.

5.2.2. Uppmuntran och stöd

Uppmuntran och stöd kan främst ses genom förordningar om rätt och om möjlighet till hemspråksundervisning. Detta kan bl.a. ses i ”Förordning om statsbidrag till hemspråksträning i förskolan” (SFS 1977:628). Denna förordning förtydligade och förstärkte villkor som fanns i den tidigare nämnda förordningen angående läromedel (SFS 1974:439). Villkoren för statsbidrag förtydligades vilket i sin tur visar att språkanvändningen i Tornedalen fick en särskild ställning vad gäller villkoren:

- Barnet skulle tala ett annat språk hemma än i skolan, och att hemspråksundervisningen skedde under minst fyra timmar per vecka. För tornedalsbarnen gällde dock endast att ett krav uppfylldes, att hemspråksundervisning skedde under minst 4 timmar per vecka. Tornedalsskolorna kunde dessutom, om särskilda skäl förelåg, beviljas hemspråksundervisningen för mindre antal timmar per vecka.

Detta skulle bedömas och godkännas av socialstyrelsen (SFS 1977:628). Motivering till varför tornedalsbarnen endast behövde uppfylla knappt ett av villkoren gavs dock inte. I både grund- och gymnasieförordningen finns liknande undantag för tornedalselever. I förordningarna begränsas elevers möjligheter till hemspråksundervisning till maximalt sju år inom det offentliga skolväsendet. Denna regel gäller dock inte vid särskilda behov enligt följande, ”Begränsningen gäller inte om undervisningen i hemspråk anordnas för en /.../ tornedalsfinsk eller /.../ för en elev med finska /.../ som hemspråk” (SKLOFS 1994:1194, SKOLFS 1992:394).

Andra exempel på att regeringen uppmärksammat behovet av hemspråksundervisning i Tornedalen finns i proposition från 1976. Propositionen innehöll förslag till en hemspråksreform (Prop. 1975/76:118). Reformen innebar att regeringen ville motverka att barn med annat språk än svenska fick sämre möjligheter i skolan vad gäller inläring. Regeringen hade beaktat forskningsresultat som visat på språkets betydelse för elevernas

möjligheter att tillgodogöra sig skolans kunskapsbas, propositionen poängterade dock frivilligt deltagande i hemspråksundervisningen (Prop. 1975/76:118). Insikten att det fanns ett större behov av hemspråk bland barn i skolan resulterade i att regeringen beviljade försöksverksamhet med jämkade timplaner på grundskolan låg- och mellanstadier. Syfte var att finna tid för hemspråksundervisning (SÖ-FS 1979:133), och 1983 och 1984 utsträcktes denna försöksverksamhet då regeringen bedömt att försöksverksamheten varit lyckad (SÖ-FS 1983:100, SÖ-FS 1984:69). Regeringen ville genom en förändring 1986 förtydliga att svenskundervisningen skulle uppgå till minst 78 timmar / vecka och att svenskundervisningen skulle ”planeras så att den sammanlagda undervisningstiden i och på svenska successivt ökar under årskurserna 1—6”. Orsaken var att regeringen ville försäkra sig om att elevernas kunskaper på högstadiet var på sådan nivå att de kunde tillgodogöra sig svenskundervisningen. Hemspråksundervisningen fick uppgå till 40 timmar / vecka på låg- och mellanstadiet förutsatt att minst ”omkring hälften av eleverna har /.../ ett annat gemensamt hemspråk” än svenska (SÖ-FS 1986:6, SÖ-FS 1990:57, SKOLFS 1991:12). Från 1987 kan i form av stöd och uppmuntran i ”Förordning med föreskrifter om elevers rätt till hemspråksundervisning m.m. i grundskolan och gymnasieskolan” utläsas hur regeringen särskilt påpekade att tornedalsfinska elever ”har rätt till hemspråksundervisning och studiehandledning på det egna språket”. Härmed hade regeringen dessutom avlägsnat det tidigare kravet på att hemspråksundervisning endast fick ske om språket var ”elevens dagliga umgängesspråk i hemmet”. Detta tyder på att regeringen insåg att många barn och ungdomar i Tornedalen inte längre använde finskan i sitt dagliga liv och att det därför fanns behov av att minska kraven för att stötta användningen och undervisningen av finska i Tornedalen i syfte att bevara språket (SÖ-FS 1987:72). Från 1991 beviljade regeringen dessutom försöksverksamhet där utvalda kommuner, godkända av statens skolverk, skulle tillåtas bedriva tvåspråkig undervisning (SKOLFS 1991:25, 1§). Skolverket bestämde villkoren för verksamheten. Ett av dessa var att undervisningen i svenska inte fick beröras av försöket samt att kommunens skolor skulle undervisa samtliga ämnen även på svenska med undantag för den särskilda hemspråksundervisningen. Syftet var att upprätthålla båda språken, svenska och finska (SKOLFS 1991:25 3§). Kommunerna fick söka särskilt statsbidrag för genomförandet av denna försöksverksamhet (SKOLFS 1991:25, 4§). Förordningen ändrades 1993 till att gälla, förutom de godkända kommunernas skolor, även fristående skolor ”som har godkänts för fullgörande av vanlig skolplikt” (SKOLFS 1993:31, 4a §). Detta visar ett tydligt stöd för användandet av två språk, meänkieli och svenska i Tornedalen.

Andra tecken på stöd och uppmuntran var de möjligheter som gavs lärare som genom fortbildning ville bli hemspråklärare eller förbättra sina färdigheter som hemspråklärare. År 1977 och 1978 beviljade regeringen särskilt utbildningsarvode för sådana lärare verksamma i förskolan eller i grundskolan (SÖ-FS 1978:93). År 1981 föreskrev regeringen särskilda utbildningsåtgärder för bl.a. obehöriga hemspråklärare vilka redan var i tjänst. Bristerna skulle åtgärdas via kurser under utbildningsterminen, via sommarkurser, distansstudier samt utökad handledning. Under utbildningen förelåg möjligheter till ekonomisk ersättning efter prövning (UHÄ-FS 1981:45). En liknande förordning kan ses från 1998. "Förordning om vissa statsbidrag för utveckling av skolväsendet och barnomsorgen" syfte var att lämna bidrag till kostnader för bl.a. kompetensutveckling av lärare och för pedagogiska insatser för de elever som talar meänkieli eller annat minoritetsspråk. Denna förordning visar på ett tydligt stöd för användandet av Tornedalens andra språk (SFS 1998:1636).

Även i läroplaner finns tecken på behov av särskilt läromedel, stöd och uppmuntran för bevarandet av två språk i Tornedalen. Åren efter att utredningen angående barns behov inom skolan i Tornedalen färdigställts utkom en läroplan för grundskolan och en för gymnasieskolan (Läroplan för grundskolan, Mål och riktlinjer. 1969, s 11-16. Läroplan för Gymnasieskolan, 1970, Lgy70). Läroplanerna beskriver skolans ansvar för "elevernas positiva utveckling" och därför bör skolan hålla sig orienterad om elevens hemmiljö. Vidare står det att "Skolan bör ta vara på alla möjligheter att berika och utveckla elevernas *känsloliv*." Läroplanerna tar dock inte upp minoriteters situation i Sverige. 1980 kom en läroplan för grundskolan där utredningens tankar går att återfinna. Begreppet minoriteter nämns nu i beskrivningen för skolan mål och riktlinjer (SFS 1980:68). I läroplanen påpekas värdet av att barn är olika och att skolan inte bör "sträva efter att göra dem lika" samt att det är av betydelse att "Skolans insatser skall planeras och krav ställas utifrån varje barns aktuella förutsättningar." Vidare står det att skolan har en skyldighet "att stödja och uppmuntra envar att utvecklas sin förmåga /.../. Ett särskilt ansvar har skolan för elever /.../ som tillhör olika minoriteter". Vad gäller hemspråk står det att skolan måste vidmakthålla och utveckla hemspråket i syfte att bevara tvåspråkighet, och "aktivt ta tillvara deras [elevernas] kulturarv". Vidare står det att "Målet är att eleven skall vilja, kunna och våga använda sitt hemspråk i olika situationer" samt att denna undervisning är frivillig. Detta tyder på en positiv inställning till tvåspråkighet (SFS 1980:64). I denna läroplan finner vi således många tecken på stöd och uppmuntran till användning och bevarande av två språk som något positivt. Även nyare

läroplaner följer denna anda (Lärarens handbok, Skollag, Läroplaner, Yrkesetiska principer. Lpo94, Lpf94. 2001, s 7f, 35f).

Avslutningsvis togs år 2000 beslutet om ”Förordning om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli”. Förordningen syftade till att underlätta för bl.a. befolkningen i Tornedalen att använda sitt andra språk i kontakt med kommunen och myndigheter i syfte att bevara språket för framtiden. Detta gäller inte specifikt endast för skolsystemet i Tornedalen, men förordningen visar ändå att staten nu ansåg det viktigt att bevara tvåspråkigheten genom att öka möjligheten för språkens användning (SFS 2000:86).

Samtliga dessa förordningar påvisar ett mönster att staten ökat möjligheterna för hemspråksundervisning och minskat kraven för när hemspråksundervisning får ske. Vi kan även se hur staten genom dessa förordningar uppmuntrat till hemspråksanvändning och höjt kvaliteten i hemspråksundervisningen bl.a. genom bidrag till skolor som önskat bedriva tvåspråkig undervisning, ersättningar till lärare som önskat fortbildning, krav på läromedel samt ett uttalat stöd för bevarandet av tvåspråkigheten i Tornedalen i ett flertal olika förordningar och främst i läroplanen från 1980 samt propositionen från 1999 (Prop. 1998/99:143).

Kapitel 6

PELLO KULTUR- OCH SPRÅKSKOLA

6.1 Varför denna skola?

Vi vill skapa en skola, som är banbrytande för framtidens skola i glesbygden. Att kunna genomföra samundervisning utan alltför mycket byråkrati. Vi bygger upp en skola som har sin kraft i undervisningen tillsammans och utnyttjande av erfarenheter, kunskaper och språk i den naturliga tvåspråkiga miljön (Projektplan: ”Samma älv, samma människor” Språket och kulturen, vår gemensamma resurs).

I Pello finns en grundskola för elever i klass 1-6. Pello skola och skolan i Finland utvecklade ett samarbetet kring skolverksamheten för att utveckla skolverksamheten och förbättra kvaliteten. Samarbetet har pågått sedan 1990. Skolan drabbades senare av ett sviktande elevunderlag och därför drev Övertorneå kommunen frågan om nedläggning. De tidigare samarbetet mellan den finska och den svenska sidan i Pello utvecklades därför även till en möjlighet att stävja nedläggningshot kring Pello skola. Pello kommun, på den finska sidan, och Övertorneå kommun, på den svenska sidan, påbörjade ett samarbetsprojekt under namnet ”Samma älv, samma människor”. Projektet ska pågå mellan år 2003 och 2006 och Pello skola, som nu går under namnet Pello kultur- och språkskola, är stommen i projektet (Haparandabladet, 13 juni 2003).

Projektskolan är en pilotskola, d.v.s. en försöksverksamhet. Det har under en längre tid funnits ett nationellt intresse av att harmonisera läroplaner över gränser. Utöver Tornedalen har även Värmland behov av att kunna nyttja resurser från båda sidor om gränsen i syfte att öka möjligheterna för glesbygdens framtida överlevnad. Projektskolan i Pello ska resultera i en motion till riksdagen (Ibid, och intervju med Alf Lahti, projektansvarig samt rektor för Pello kultur- och språkskola). Projektskola har väckt mycket intresse i media, vilket bl.a. inneburit studiebesök från andra skolor längs gränsen. Även dessa skolor planerar att bygga upp ett liknande projekt. Projektskolan öppnande måndagen den 25 augusti 2003 (Tornionlaakso, 7 augusti 2003). Samarbete mellan skolorna i finska och svenska Pello har pågått i mer än tio år och påbörjades i form av gemensamma festligheter och idrottsaktiviteter. ”Snabbt kom behovet av ett mer planerat och regelbundet samarbete” och under projektet

”Våra rötter, vårt språk och vår kultur” skapades Tornedalens Studieplan som kan ses i bilaga 5 (Projektplan: ”Samma älv, samma människor” Språket och kulturen, vår gemensamma resurs). Studieplanen berörs närmare i nästa kapitel (6,2 Mål och metoder).

6.1.1 Hjälp från EU

I olika delar av EU finns det infödda grupper som talar ett annat språk än majoritetsbefolkningen, och EU arbetar för att dessa grupper skall få det bättre vilket kan ses inte minst i den tidigare nämnda propositionen *Nationella minoriteter* (Prop. 1998/99:43). Den 15 maj 2002 färdigställdes dessutom en rapport som på uppdrag av EU skulle granska stödet för minoritetsspråk i Europa. Denna rapport ger stöd för minoriteter och deras språk i Europa samt stöd för att bidrag bör ges för projekt som arbetar för minoriteters överlevnad (Final Report, Support for Languages in europe. 2002, s 2f. Rapporten är hämtad via internet). Pello kultur- och språk skola är ett EU-projekt som beviljades pengar via ”Europeiska regionala utvecklingsfonden” främst för att Pello kultur- och språkskola skulle fungera som en pilotskola för andra liknande orter. Följande står att läsa i beslutets motivering:

”Målet med projektet är att eliminera och undanröja de gränsregionala problem för samordning och samverkan inom skolans område.

Målet är också att inom projektets ram initiera förändring hos nationella skolmyndigheter på sådant sätt att gemensamma läroplaner är godkända i båda länderna och kan användas i hela gränsregionen” (Lapplands förbund, Europeiska regionala utvecklingsfonden, beslut 2003-08-14).

Projektet är ett Nordkalotten Interreg IIIA-projekt (Lapplands förbund, Europeiska regionala utvecklingsfonden, beslut 2003-08-14. Haparandabladet 13 juni, 2003). Skolan beviljades 2,3 miljoner kronor att fördela på tre år för sitt unika samarbetsförsök (NSD 13 juni, 2003, Pohjolansanomat 13 juni, 2003). Dessa 2,3 miljoner kronor står för 60 % av driftkostnaderna och är ett maxbidrag, d.v.s. EU:s bidrag står för maximalt 60 % av driftkostnaderna i olika projekt. De berörda kommunerna betala tillsammans de resterande 40% av driftkostnaderna (Lapplands förbund, Europeiska regionala utvecklingsfonden, beslut 2003-08-14. Pohjolansanomat 13 juni, 2003). Användningen av stödet kontrolleras av Lapplands förbund, i Finland och Sverige auktoriserad revisionsbyrå och EU:s revisorer (Lapplands förbund, Europeiska regionala utvecklingsfonden, beslut 2003-08-14). Dessutom har skolan en egen språkforskar vid Education Center vid universitetet i Jyväskylä som regelbundet besöker skolan och rapporterar framsteg och motgångar till Europeiska regionala utvecklingsfonden, ett organ under Europeiska Unionen (EU). Hittills har David Marsh gjort två s.k. ”SAM

Monitoring Reports” till EU och endast funnit framsteg (SAM Monitoring Report, nr 1 och 2, Marsh, David 2003).

6.2 Mål och metoder

I Projektet deltar klasserna 1-2 och 3-4 från finska Pello och samtliga elever från svenska Pello. Projektets mål är följande:

- Förstärka elevernas mångkulturella, Tornedalska identitet.
- Ge eleverna möjlighet att lära sig grannlandets språk finska respektive svenska. Den naturliga miljön ger för ändamålet lämpliga pedagogiska metoder för ämnes- och språkundervisning.
- Få fram en modell, där glesbygdselever får bättre möjligheter att nyttja skolor och resurser som finns på båda sidor av gränsen.
- I undervisningen trycka på jämställdhetstanken, att arbeta för ökad jämställdhet: kön, nationalitet, människovärde, kultur.
- Att arbeta för en bestående permanent gemensam skola under projektets gång. Detta sker genom kontakter med politiker och beslutsfattare på alla nivåer på båda sidor av gränsen.

Dessa mål skall uppnås genom att eleverna ständigt är omgivna av de två språken som finns i Tornedalen. Båda språken finns levande omkring dem såväl på raster som på lektioner. Eleverna får kunskap om sin kultur, vilket syftar till att stärka deras självkänsla och ge dem möjlighet att vara stolta över sin historia (Ibid). I undervisningen används båda ländernas styrdokument som finns integrerade i Tornedalens studieplan (se bilaga 5). Studieplanen innebär att svenska och finska elever arbetar tillsammans. Undervisningen i basämnena sker huvudsakligen på modersmålet. Eleverna har också tillgång till hemspråkundervisning. Båda språken används i undervisningen främst inom orienteringsämnena (OÄ). Undervisningen på svenska, finska och engelska påbörjas i första klass. De svenska lärarnas undervisningsspråk är svenska oavsett vilken grupp de undervisar, likväl som de finska lärarna ständigt talar finska. Tornedalens studieplan syftar till att ge eleverna ökade kunskaper om hembygdens ”kultur, natur, historia och meän kielii”. Rent praktiskt sker undervisningen delvis på den svenska sidan, delvis på den finska. Undervisning i kärnämnen sker på den svenska sidan, medan övningsämnena sker både i Sverige och i Finland beroende på lämpliga lokaler. I nuläget finns två svenskspråkiga och två finskspråkiga lärare på Pello kultur- och språkskola, samt ambulerande lärare som undervisar i musik, språk och slöjd (Ibid). Det viktigaste är

samarbete över gränsen för att på bästa sätt nyttja de resurser som finns på båda sidor om gränsen. Skolans projektplan påpekar vidare värdet av att ta del av forskning kring inlärning av ett andra språk och dess följder (Ibid). Bilaga 6 visar en sammanfattande figur av utvecklingen efter 1968 till 2003, samt en jämförelse mellan utredningens förslag, lagarna och förordningarnas bestämmelser samt mål och syfte inom Pello kultur- och språkskola. Figuren på bilaga 6 visar att utvecklingen för meänkieli i Tornedalen varit positivt. Gemensamma begrepp är genomgående i figurens olika delar. En sammanfattning av dessa är:

- Fortbildning för att öka kompetens hos lärarna.
- Ökad förståelse och uttalad positivt inställning till meänkieli.
- Tillåta undervisning i och på finska.

Bilaga 7 visar en bild på en klass vid Pello kultur- och språkskola samt en bild på skolan.

Kapitel 7

RESULTAT OCH DISKUSSION

7.1 Resultat

Utredningen kring vilka behov lärare, elever och föräldrar hade i Tornedalen blev klar 1968. Den var ett resultat av dels nationella och dels internationella påtryckningar. Resultatet visar att svenska språket ökat i inflytande men att finskan var uppskattad som hjälpspråk (se Kenttä och Weinz. 1968). Av de lagar och förordningar som kommit efter 1968 kan extraheras att dessa gett ökat stöd och uppmuntran för användandet av två språk i Tornedalens skolor, vilket också medför att de kan jämföras med utredningens förslag om hur undervisning i Tornedalen bör ske och hur attityden gentemot tvåspråkigheten bör vara. Exempel på detta är att både utredningen kring behoven i skolorna i Tornedalen, och nämnda lagar och förordningar efter 1968 föreslår ökad användning av finskan i Tornedalens skolorna. Att anpassa läromedel och ge bidrag till lärare och projekt som på olika sätt kan stödja användandet av meänkieli i Tornedalen och höja kvaliteten i undervisningen är andra exempel på den ändrade attityden (se SFS 1974:439, SFS 1977:628, UHÄ-FS 1981:45, SFS 1987:578, SÖ-FS 1978:93, samt bilaga 4 och 6). Vidare är det viktigt att bevara det svenska språket samtidigt som finskan ska bevaras i egenskap av historisk fördel för befolkningen (se Kenttä och Weinz. 1968, Prop. 1998/99:143, SÖ-FS 1987:72, SFS 1998:1636, samt bilaga 6). Den utvecklingsfas som återfinns i utredningen, lagarna och förordningarnas kan ses i dagens kultur- och språkskola som finns i Pello. I denna utvecklingsfas lyfts begrepp som identitet och trygghet fram som viktiga. Även senare forskning framhåller att hemspråket bidrar till utvecklingen av identitet och trygghet samt att detta bör vara det främsta syftet med hemspråksundervisning, men att denna också är viktigt för elever som möter den svenska skolan och det svenska språket för första gången (se Skolverket rapport 1995:105 samt rapport 228, 2003). Den finns en koppling mellan forskarnas resultat, angående identitet och trygghet, och Pello kultur- och språkskolas mål och syfte. Skolans mål är att förstärka eleverna mångkulturella bakgrund, tornedalska identitet samt ge eleverna möjlighet att lära sig grannlandets språk samt bevara meänkieli i Tornedalen. Dessa mål nås genom skolans unika undervisningsmetoder där finska och svenska finns runt eleverna dagligen och där de bästa resurserna från båda länderna nyttjas i kvalitetssyfte för rikare resurser och större överlevnadsförmåga för byns skola.

Skolan är ett EU-projekt som skall drivas i tre år. Samarbetet mellan finska och svenska Pello hade pågått under många år, och detta samarbete utvecklades till en möjlighet att förhindra en nedläggning av dåvarande Pelloskola. Projektet kallas ”Samma Älv, samma människor”. Projektskolan fungerar även som en pilotskola, d.v.s. skolans försöksverksamhet, om den är lyckad, kan leda till att fler gränsbygder beviljas bidrag för liknande projekt. EU är en viktig del i denna försöksverksamhet då det inte varit möjligt att genomföra projektet utan stöd och bidrag från EU.

7.2 Diskussion

Jag anser att Pello kultur- och språkskola sluter en cirkel från försvenskningspolitik och förbud mot användandet av meänkieli till uppmuntran och stöd för fortsatt användning och bevarande av meänkieli. Lagar och förordningar som tillkommit efter 1968 har visat på denna förändring och slutresultatet hittills är, enligt mig, Pello kultur- och språkskola. Vi i Sverige kan kanske komma ännu längre, men skolan i Pello är, enligt den bedömning som jag kan göra efter sex månaders försöksverksamhet, ett gott resultat av utvecklingen. Jag anser att orsakerna till detta är det ökade samarbete mellan gränserna i byn Pello, ökat intresse för att bevara tvåspråkigheten samt den Tornedalska identiteten. Denna typ av skola hade varit otänkbar vid den försvenskning som början 1809 då vi skiljdes från Finland, men som eskalerade främst på 1870-1880-talet. Skolan som medel att bevara historien och språket hade vid denna tid stått i motsats till statens tankegångar kring gränsen i Tornedalen. Befolkningen skulle inte få vara tornedalingar, nej de skulle vara svenskar. Denna utveckling har dock tagit tid att förändra, vilket Tenerz Hugo beskriver väl. År 1957 kom en lag som tillät skolbarn att tala finska under raster. Inofficiellt tog det längre tid innan denna lag genomstrukturerade hela skolväsendet och alla elever och lärare kände frihet att tala finska under skoltid (Tenerz. 1966, s 16-27). Detta kan jag (uppsatsförfattaren) uppleva i min fars berättelser från hans skolgång som började under 1960-talet. Min far har beskrivit hur lärarna vägrade tala finska trots att han inte förstod ett enda ord svenska när han började skolan. Dessa upplevelser återkommer även hos yngre människor som beskriver hur deras föräldrar påtalat vikten av att inte tala finska samt hur lärarna endast i undantagsfall talat finska med en elev. Personen jag nu avser påbörjade sin skolgång under slutet av 1960-talet. Dessa personer är för mig vittnen på hur svårt det är att ändra något som under lång tid via uppfostran och statens engagemang inpräntats i människor. Teorikapitel beskriver denna process och hur människan som barn är mest formbar och mottaglig för påverkan (Tenerz. 1963. Tenerz. 1966. Ödman. 1995. Borevi. 2002). Rom byggdes inte på en dag och attityden till Tornedalens andra språk ändrades inte

över en natt men jag anser att vi kommit en bra bit på väg, och jag kan stolt berätta att jag är en tornedaling som talar finska och som under min skoltid uppmuntrats av lärare och föräldrar att tala och studera finska. Jag gick ut grundskolan 1995, och jag är glad över att se utvecklingen som idag, hittills, resulterat i Pello kultur- och språkskola. Denna skola arbetar för att tornedalingarna skall vara såväl tornedalingar som svenskar med en rik historia och tvåspråkighet. Metoderna för detta anser jag är bra. Eleverna får redan i tidig ålder möta befolkningen från andra sidan älven. De får höra språket talas och stimuleras till att tala själv då de knyter kontakter med grannlandets befolkningen, vilket ger språkinläringen ett syfte. Skolan och arbetssättet är även en tydlig markering för barnen av finskans acceptans i Tornedalen och ett tydligt tecken för uppmuntran att använda Tornedalens språk. På längre sikt skapar detta, enligt mig, en naturlig samarbetsmiljö mellan Finland och Sverige för dessa barn. De kan i framtiden utnyttja båda ländernas resurser för det gemensamma bästa. Via projektet får vi också uppleva en del av EU-samarbetets många positiva sidor. Tack vare EU är projektskolan möjlig och förhoppningsvis kommer skolan att leda till resultat som räddar andra skolor och glesbygder utefter flera länders gränser, samt visar vägen för hur resurser länder emellan bäst bör och kan nyttjas för den positiva utvecklingens skull.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Otryckta källor:

Projektplan: "Samma älv, samma människor" *Språket och kulturen, vår gemensamma resurs.*

Europeiska regionala utvecklingsfonden, beslut 2003-08-14. Projektnummer: Dnr: 304-6944-03. Lapplands förbund, Rovaniemi, telefon +358 16 3301 000.

Muntliga källor:

Intervju med Alf Lahti, rektor och projektansvarig för Pello kultur- och språkskola. Måndagen den 8 december 2003. Kan kontaktas via Övertorneå kommun, telefon 0927-720 00.

Tryckta källor:

Kenttä, Mattias och Weinz, Erik (1968). *Lärarytbildningen och den finsktalande befolkningen i Tornedalen.* Utredning verkställd på uppdrag av Skolöverstyrelsen. ISBN 99-0843096-3.

Konstitutionsutskottets betänkande. 1999/2000:KU6. *Nationella minoriteter i Sverige.*

Regeringens proposition. Prop. 1998/99:143. *Nationella minoriteter i Sverige.*

SFS 1974:439. *Förordning om statsbidrag till produktion av vissa läromedel.*

SFS 1977:628. *Förordning om statsbidrag till hemspråksträning i förskolan.*

SFS1980:64. *Förordning om mål och riktlinjer i 1980 års läroplan för grundskolan.*

SFS 1987:578. *Förordning med instruktion för statens institut för läromedel.*

SFS 1998:1636. *Förordning om vissa statsbidrag för utveckling av skolväsendet och barnomsorgen.*

SFS 1999:1176. *Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.*

SFS 2000:86. *Förordning om statsbidrag till åtgärder för att stödja användningen av samiska, finska och meänkieli.*

SKOLFS 1991:12. *Förordning om timplaner för hemspråksklasser och sammansatta klasser på grundskolans låg- och mellanstadier m.m.*

SKOLFS 1991:25. *Förordning om pedagogisk utvecklingsverksamhet för finskspråkiga elever.*

SKOLFS 1993:31. *Förordning om ändring i förordningen (SKLOFS 1991:25) om pedagogisk utvecklingsverksamhet för finskspråkiga elever.*

SKOLFS 1992:394. *Gymnasieförordningen*

SKOLFS 1994:1194. *Grundskoleförordningen.*

SÖ-FS 1978:93. *Förordning om förmåner till vissa hemspråklärare som genomgår fortbildning.*

SÖ-FS 1979:133. *Förordning om försöksverksamhet med jämkade timplaner på grundskolan låg- och mellanstadier för hemspråksundervisning.*

SÖ-FS 1983:100. *Förordning om fortsatt försöksverksamhet med jämkade timplaner på grundskolans låg- och mellanstadier för hemspråksundervisning.*

SÖ-FS 1984:69. *Förordning om fortsatt försöksverksamhet med jämkade timplaner på grundskolans låg- och mellanstadier för hemspråksundervisning.*

SÖ-FS 1986:6. *Förordning om timplaner för hemspråksklasser och sammansatta klasser på grundskolans låg och mellanstadier m.m.*

SÖ-FS 1987:72. *Förordning med vissa föreskrifter om elevers rätt till hemspråksundervisning m.m. i grundskolan och gymnasieskolan.*

SÖ-FS 1990:57. *Förordning om ändring i förordningen (SÖ-FS 1986:6) om timplaner för hemspråksklasser och sammansatta klasser på grundskolans låg- och mellanstadier.*

UHÄ-FS 1981:45. *Förordning om särskilda utbildningsåtgärder för obehöriga hemspråks-, industri- och hantverk-, lågstadie-, mellanstadie-, musik-, slöjd-, tecknings-, textil- och vårdlärare.*

Rapporter

Foreign languages in Primary education. (1963) Hamburg: United Nations, UNESCO

Marsh, David (10 Oktober, 2003). SAM Monitoring Report, nr 1. UNICOM, Continuing Education Center, University of Jyväskylä.

Marsh, David (7 November, 2003). SAM Monitoring Report, nr 2. UNICOM, Continuing Education Center, University of Jyväskylä.

Skolverket (1996). *Rapport 1996:105 Hemspråksundervisningen – en översyn.* Stockholm, Liber Distribution. ISSN 1103-2421.

Skolverket (2003). *Rapport 228 Flera språk, flera möjligheter. Utvecklingen av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen.* Uppsala: Danagårds Grafiska. ISSN 1103-2421.

The use of vernacular languages in education. (1953) Paris: C.j. Bucher AG. United Nations. UNESCO.

Tidningar

Haparandabladet. Fredagen den 13 juni 2003.

Norrländska Socialdemokraten (NSD). Fredagen den 13 juni 2003.

Pohjolansanomat. Fredagen den 13 juni 2003.

Internet

<http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/lang/langminsupport.pdf> Rapportens namn: *Final Report, Support for Minority Languages in Europe*. Färdigställd den 15 maj 2002. Uppsatsförfattarens internetbesök skedde 10 december 2003.

Litteratur

Borevi, Karin (2002). *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Stockholm: Elanders Gotab. ISBN 91-554-5408-9

Elenius, Lars (2001). *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändringar i Tornedalen 1850-1939*. Luleå: GTC Tryck. ISBN 91-88466-43-4

Hansegård, Nils-Erik (1974). *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?* Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri, fjärde upplagan. ISBN 99-0020456-5 (var det ISBN?)

Johansson, Henning i Öström, Kjell (red) (1990). *Nordkalott – Ragnar Lassinantti perspektiv*. England: Globograf. ISBN

Lassinantti, Ragnar (1965). *Synpunkter och skildringar*. Luleå: Tryck å Norrbottens Lito, Luleå. ISBN

Läraryrket (2001). *Lärarens handbok. Skollag, Läroplaner, Yrkesetiska principer*. Solna: Tryckindustri Information. ISBN 91-85096-830.

Tenerz, Hugo (1963). *Folkupplysningsarbete i Norrbottens finnbyggd under förra hälften av 1900-talet jämte språkdebatten*. Strängnäs: Strängnäs Tryckeri AB. ISBN 99-0021470-6 (Var det ISBN?)

Tenerz Hugo (1966). *Språkundervisningsproblem i de finsktalande delarna av Norrbottens län*. Strängnäs: Strängnäs Tryckeri AB. ISBN 99-0021468-4 (var det ISBN?)

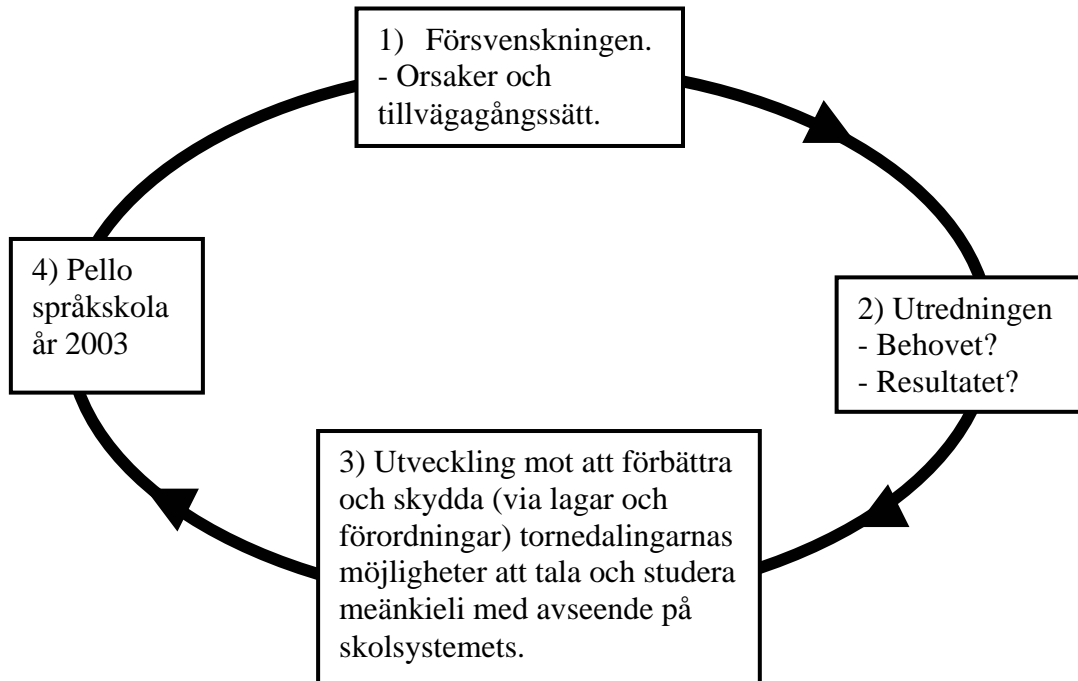
Tornedalica Nr: 3. Slunga, Nils (1966). *Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten*. Luleå: Tryckcentralen AB. ISBN Saknas

Tornedalica Nr: 19. (1975). *Ragnar Lassinantti har ordet*. Luleå: Norrbottens Lito AB. ISBN

Tornedalica Nr: 50. (1992). *Ragnar Lassinantti Nordkalottens Gudfar*. I-Tryck / Grafiska Huset. ISBN

Ödman, Per-Johan (1995). *Kontrasternas spel del 2 – en svensk mentalitet och pedagogikhistoria*. Norge, Gjøvik: Norbok. ISBN 91-1-953052-8.

Bilaga 1

Figuren visar tankegångar kring uppsatsens mål och medel.

Bilaga 2

Tabell 1

År 1945/46 Länsskolnämnden		
Språkfärdighetsklass	Antal elever	%
Enbart svensktalande	76 st.	7,8
Tvåspråkiga	200 st.	20,5
Enbart Finsktalande	701 st.	71,7
Summa	977	100

Tabell 2

År 1967/68 Weinz/Kenttä		
Språkfärdighetsklass	Antal elever	%
Enbart eller så gott som enbart svenska	350	35,2
Oftare svenska än finska	133	13,4
Svenska och finska lika		
ofta	136	13,7
Oftare finska än svenska	205	20,6
Enbart eller så gott som enbart finska	163	16,4
Annat språk	4	0,4
Oklart svar	3	0,3
Summa	994	100

Tabell 1 och 2 visar resultat av enkätundersökningar som gjorts för att kartlägga språkvanorna i Tornedalen. (Kenttä och Weinz. 1968, s 11-12)

Bilaga 3

Sidan 1 (2)

De nio påståendena, som representeras av siffror i tabellerna, är följande;

1. Barnen måste först och främst arbeta med svenskan.
2. Skolan måste alltid ta hänsyn till barnets hemspråk.
3. Barnen bör av läraren uppmanas att tala svenska även utanför skolan.
4. Alla Tornedalselever bör få möjlighet att studera finska i grundskolan.
5. Svenskan bör vara det enda tillåtna språket i grundskolan.
6. Svenskan och finskan är lika viktiga för dem som bor i gränsbygden.
7. Barnen bör få läsa även finska böcker och höra även finsk radio i skolan.
8. Barnen bör fritt få använda finskan även på lektioner.
9. Barnen bör av läraren uppmanas att tala finska så ofta som möjligt.

Tabell 3 (antal svar på varje påstående i procent)

Föräldrar 1967/68			
Påstående nr.	Bra	Ganska bra	Totalt
1	90,8	3,4	94,2
2	46,7	16,8	63,5
3	66,7	8,2	74,9
4	16,1	13,1	29,2
5	52,7	7,8	60,5
6	32	17,6	49,6
7	8,7	10,1	18,8
8	8,2	4,5	12,7
9	3,7	2,5	6,2

Tabell 3 visar vad föräldrarna ansåg var mest tilltalande av Kenttäs och Weinz påståenden om skolan och språket i Tornedalen. Tabellen är omarbetad av uppsatsförfattaren och bygger på uppgifter från utredningen sidan 24-26 och tabell 21-29 i utredningen.

Tabell 4 (antal svar på varje påstående i procent)

Lärare 1967/68			
Påstående nr.	Bra	Ganska bra	Totalt
1	79,2	14,4	93,6
2	57	19,1	76,1
3	59,3	12,7	72
4	25,6	14,8	40,4
5	23,9	13,6	37,5
6	16,7	19,7	36,4
7	15,5	20,1	35,6
8	4	4,4	8,4
9	2,1	0,6	2,7

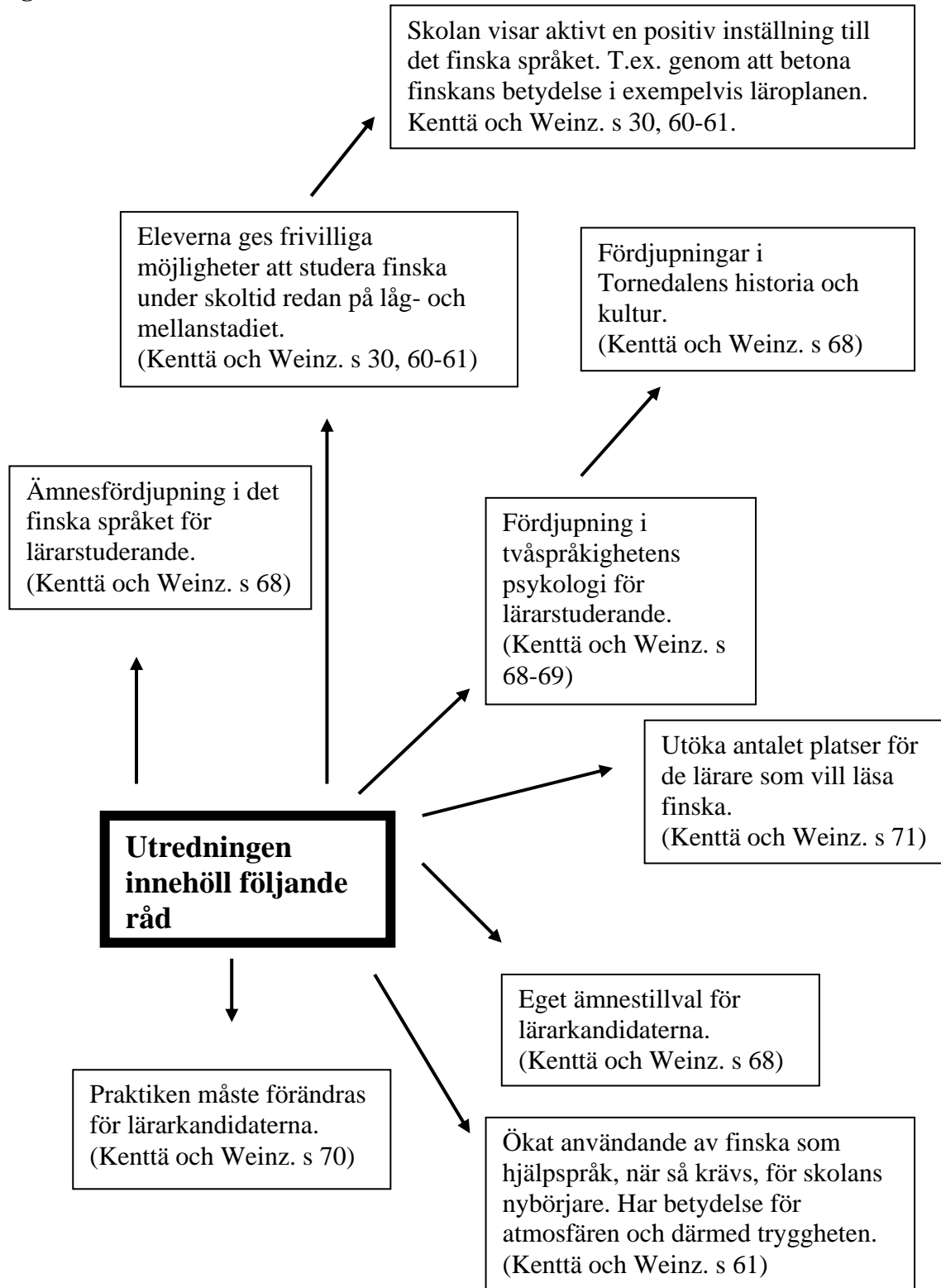
Tabell 4 visar vad lärarna ansåg var mest tilltalande av Kenttäs och Weinz påståenden om skolan och språket i Tornedalen. Tabellen är omarbetad av uppsatsförfattaren och bygger på uppgifter från utredningen sidan 24-26 och tabell 21-29 i utredningen.

Tabell 5 (antal svar på varje påstående i procent)

Elever 1967/68			
Påstående nr.	Bra	Ganska bra	Totalt
1	62,2	20,1	82,3
2	38,9	30,7	69,6
3	36,2	19,2	55,4
4	22,8	18,9	41,7
5	22,1	14,7	36,8
6	42,1	25,6	67,7
7	11,3	17,4	28,7
8	11	8,2	19,2
9	2,5	3,2	5,7

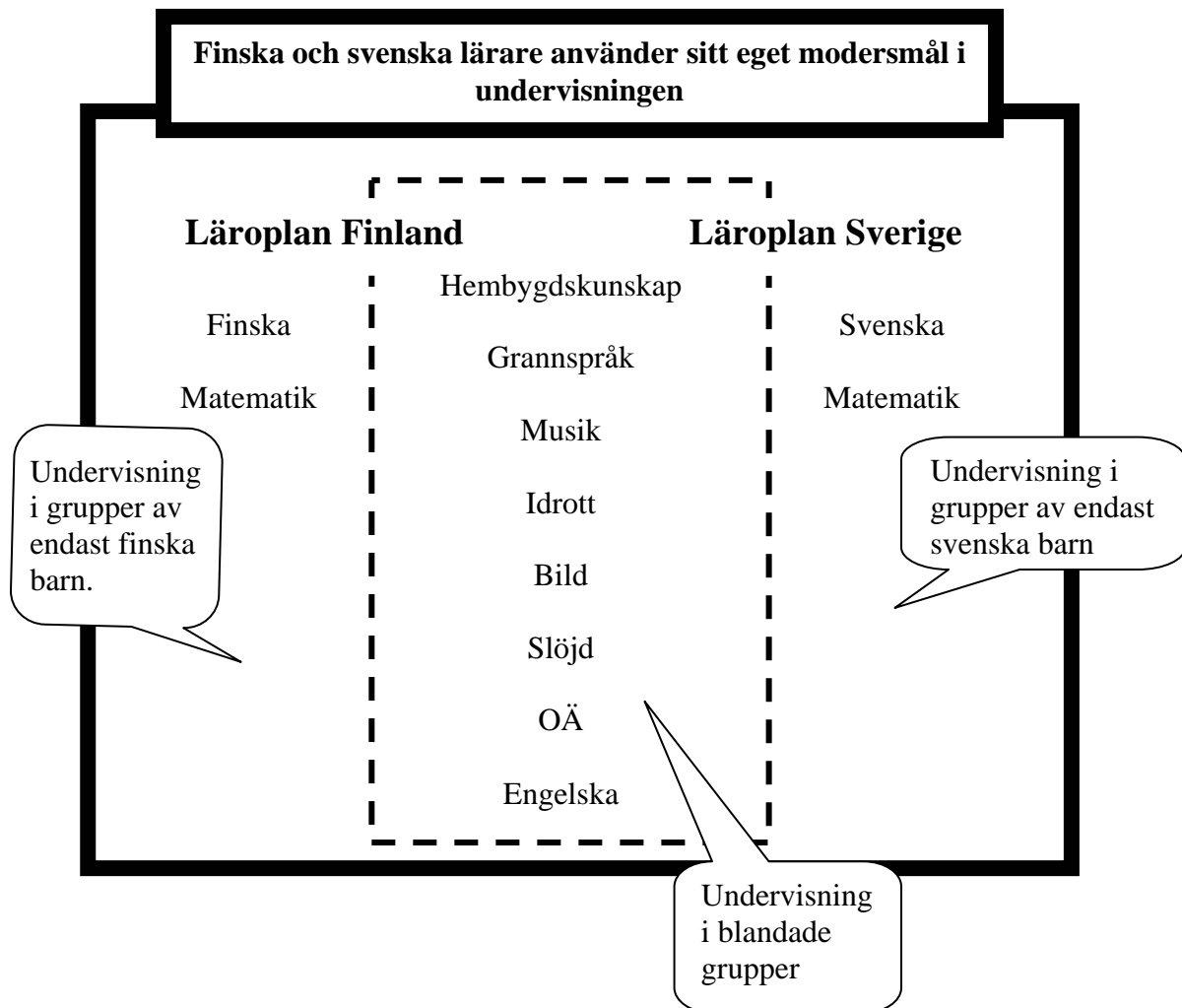
Tabell 5 visar vad eleverna ansåg var mest tilltalande av Kenttäs och Weinz påståenden om skolan och språket i Tornedalen. Tabellen är omarbetad av uppsatsförfattaren och bygger på uppgifter från utredningen sidan 24-26 och tabell 21-29 i utredningen.

Bilaga 4

Figuren sammanfattar utredningens råd för att bättre tillgodose den finstalande befolkningens behov i Tornedalen.

Bilaga 5

Figuren visar Tornedalens studieplan. Figuren bygger på information från Projektplan: "Samma älv, samma människor" Språket och kulturen, vår gemensamma resurs.

Bilaga 7

Bild 1. Bilden visar Pello kultur- och språkskola samt skylten som nu pryder väggen ovanför skolporten.

Bild 2 visar några av de elever som går vid Pello kultur- och språkskola. Eleverna på denna bild, liksom under lektionerna, kommer från både Finland och Sverige. Jag följde denna klass (1-2:an) under mitt studiebesök på skolan.

Ståendes från vänster: Emilia (Sv.), Sandra (Fin.), Joonas (Fin.), Maija (Fin.), Tommi (Fin), Oscar (Sv), Anton (Sv) och Rasmus (Sv).

Sittandes från vänster: Rosa (Fin), Juulianna (Fin), Suvi (Fin), Johanna (Fin), Iilda.(Fin), Valteri (Fin), Mona (Sv), Axel (Sv) och Joachim (Sv).